

ПРАВО Й ЕКОНОМІКА: ВЗАЄМОВПЛИВ І ПАРИТЕТНІ НАЧАЛА РОЗВИТКУ

Н. ОНІЩЕНКО
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач відділу теорії держави і права
(Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України),
заслужений юрист України*

Тема співвідношення права та економіки, пріоритет однієї із складових, розгляд умов їх гармонійного існування та вдосконалення не є новою ні для вітчизняного, ні для зарубіжного наукового доробку. Втім, слід констатувати, що наукові розробки в цій площині були набагато жвавішими 10–15 років тому.

У сучасному правовому полі України серед виважених, ефективних і дієвих публікацій, присвячених цій проблематиці, можна назвати здебільшого публікації Інституту економіко-правових досліджень НАН України на чолі з академіком В. Мамотовим. Хоча, на наше глибоке переконання, у дослідженнях, широких наукових обговореннях, толерантних дискусіях на сьогодні як ніколи є потреба. Наприклад, на нещодавньому засіданні Відділення теорії та історії держави і права НАПрН України саме про це йшлося (академік О. Скакун).

Що ж у тандемі «економіка — право» є недосконалим, «невідповідним», таким, що гальмує суспільні відносини? Спробуємо окреслити деякі відповіді на ці питання, підходи до аналізу цих явищ, що дозволять із площини теоретичної, доктринальної перейти у площину практичну, конче необхідну на сьогодні, доцільну для розвитку нашої держави.

Співвідношення «юридичного» і «економічного» має багатовікову історію, функціонування економічного механізму передбачає врахування суб'єктами економіки вимог права. Масове нехтування правовими нормами, прогалини в законодавстві, відсутність налагодженої судової системи призводять до руйнування економічних зв'язків. Особливо гостро наша країна відчуває це зараз, під час реформування економічних засад. Про це свідчить навіть побіжний аналіз друкованих публіцистичних видань України, що присвячують увагу цій гострій темі [3, с. 4; 17, с. 9; 18, с. 8; 5, с. 2].

Право як різновид соціального нормативного регулятора фактично впливає на різні сфери життєдіяльності суспільства, держави і людини. Особливе місце при цьому належить економіці, господарським зв'язкам, які являють собою

певні матеріальні основи виробництва, відтворення духовних, моральних, політичних та інших цінностей суспільного життя.

Право, як багатоаспектна і різноманітна сфера буття людини, виникло, розвивається і функціонує в результаті комплексу факторів, і економіка — найважливіший серед них.

Термін «економіка» походить від грецького *oikonomike*, що означає мистецтво ведення домашнього господарства. У сучасній мові під цим терміном слід розуміти сукупність суспільно-виробничих відносин, господарче життя, стан господарства [4, с. 339].

Економічне життя виникло у віддалену епоху первісного суспільства, однак точки зору щодо цього питання є досить різні. Одні автори вважають, що економіка з'являється там і тоді, коли виробництво матеріальних благ базується на свободі господарюючих суб'єктів, коли воно (виробництво) «керується» такими «механізмами», які засновані на атрибутах ринкового господарства: коливаннях ринкових цін, динаміці прибутків і збитків тощо. Іншими словами, не може бути економіки, заснованої на позаекономічних стимулах рабовласницького, феодального і ранньокapіталістичного суспільства [20, с. 67–77]. Інші вважають, що виведення за межі економіки всіх неринкових відносин украй суперечливе, оскільки це не відповідає фактам економічного розвитку форми суспільства [16, с. 112].

Наукові суперечки економістів про зміст поняття «економіка» сприяють більш детальному вивченню цього складного суспільного явища, визначення взаємозв'язку між економічною та іншими сферами (особливо правовою) суспільного буття [11, с. 482–486]. У контексті нашого дослідження важливим є загальне уявлення про економіку як таку сферу постійної діяльності людей, в якій створюються засоби для задоволення різноманітних потреб. При цьому під засобами розуміють сукупність матеріальних і культурних благ, якими володіють індивіди.

З одного боку, основоположники марксизму абсолютизували залежність права від економіки, від пануючих у суспільстві виробничих відносин, що призвело до збідніння, в певному сенсі, розуміння і значення права в житті суспільства. З другого боку, з точки зору історичної дійсності важко заперечувати важливість економічного фактора у виникненні права. Історія права дає чимало підтверджень цьому.

Наприклад, відомий поділ історії людства на два способи його існування і відтворення — «присвоєння» і «виробництво». На думку А. Венгерова, цей факт «є також і методологічним ключем до вивчення походження права» [14, с. 155]. Науковець зазначає: «У виробничому господарстві ускладнюється організація виробництва... Виникає необхідність регламентувати сільськогосподарське виробництво, зберігання, розподіл і обмін додаткового продукту і виникаючих на цій основі відносин власності» [14, с. 157]. У самому процесі виникнення особливостей та властивостей права відчувається «дихання» економічних відносин [1, с. 260–279].

Таким чином, розвиток виробництва, суспільний розподіл праці та його вдосконалення, виникнення відносин власності та обмін виробленими продуктами стимулюють потребу і необхідність у формуванні таких соціальних норм, які

крім заборон і обов'язків надавали й забезпечували можливість вибору рішень і дій індивідів.

Під впливом саме соціально-економічних умов відбувається розширення суспільства. Люди знаходяться в нерівних умовах розподілу суспільного продукту, перестають відчувати справедливість існуючого порядку, частішають порушення звичаїв, що закріплюють такий порядок.

З'являються перші джерела писаного права. Їх мета — по-перше, уніфікація правового регулювання в межах певної держави, по-друге, оголошення загальнообов'язковими тільки ті звичаї, які відповідають потребам зміненого суспільного розвитку, і, по-третє, попередження про те, що (сучасна юридична мова) «незнання закону від відповідальності не звільняє».

Разом із тим є перебільшенням пов'язувати появу права з ринком, що вимагає свободи і рівності приватних власників — суб'єктів обміну [19, с. 87]. Не можна погодитися і з тією думкою, що право народжується виключно у відносинах приватної власності.

Ідеї соціально-економічної рівності та справедливості, що знайшли відображення в офіційних правових джерелах старовини, базуються на принципі еквівалентності, який виник при «обмінних» відносинах.

Вступаючи у відносини обміну, люди розглядали продукти своєї діяльності та послуги як рівноцінні, при цьому формувалися уявлення про еквівалентність і стандарти того, що можна вважати еквівалентом [21, с. 550–560].

Поняття еквівалентності у різних народів і на різних етапах розвитку було неоднаковим. У цьому сенсі найдавнішим звичаєм, що одержує значення правового, був принцип таліону: рівне за рівне — око за око, зуб за зуб [7, с. 33–43].

Виникнення і зростання середньовічних міст сприяли, з одного боку, руйнуванню феодалного натурального господарства, а з другого — появі міського та торговельного права.

Результатом боротьби середньовічних міст стає повне звільнення від феодалної залежності й створення системи міського самоврядування — осередків, наділених правом видавати правові приписи, що регулюють міське життя.

Створення єдиного економічного простору перетворюється на політичне завдання, що стоїть перед державною владою роздроблених феодалних держав.

У країнах Західної Європи з'являються перші кодифікації феодалного права, наприклад: Великі кутюми Нормандії і Кутюми Бовезі у Франції (XIII ст.); німецькі кодифікації — Саксонське зерцало і Швабське зерцало (XIII ст.) та ін. Це були збірники місцевих звичаїв, що їх тлумачили та сприяли однаково їх застосуванню. На Русі один із перших взірців кодифікації був Судебник 1497 р.

Незважаючи на велику кодифікаційну роботу, феодалне право не могло задовольнити розвиток економічних відносин. Римське право, що виникло в умовах розвинутого товарного виробництва, панування приватної власності та високої юридичної культури, було своєрідною «знахідкою» для розвитку дрібнотоварного виробництва. Разом з тим дуалізм звичаєвого і римського права відкривав необмежені можливості для судового та адміністративного свавілля [2, с. 140–150].

Рецепція римського права в континентальній Європі, становлення права справедливості в Англії було викликано до життя, на нашу думку, завдяки появі

ранньокапіталістичних відносин [6, с. 22–50], які потребують не тільки правового регулювання, а й нового ідеологічного обґрунтування.

Загальновідомо, що панівною ідеологією періоду становлення і розквіту феодалних відносин у Західній Європі було християнське вчення, яке у своїй основі було «вороже» до багатства, одержання прибутку, а найголовніше — відкидало самостійність життєдіяльності людини, підкреслюючи її залежність від провидіння Божого. Часто релігійні догми перепліталися з нормативно-правовими настановами у світському праві, а в канонічному — повністю виходили з основ християнського вчення.

Ідеологічне обґрунтування економічних відносин зростає в епоху Реформації. Безумовно, капіталізм як господарська система не був продуктом Реформації, але «реформаторська» віра більше, ніж інші, сприяла розвитку «капіталістичного духу». Державно-господарську політику в ті часи ще не можна було вважати досить раціональною. Першою системою державної господарської політики, яку можна назвати раціональною, стає меркантилізм. Меркантилізм був необхідною реакцією на становлення ринку, формування прошарку купців, розкладу феодалізму. Меркантилізм стає першою державною політикою, спрямованою на захист інтересів буржуазії, що зароджується [21, с. 551].

Природне право, яке з'явилося ще в античності, розглядалося як самостійне джерело права, засноване на одвічно встановленому законом порядку і на вимозі справедливості. Основою ж раціоналістичного природного права стає людський розум. Відомий російський теоретик права Г. Шершеневич писав: «Протест проти історичних забобонів був піднятий в ім'я розуму, що не погоджується з тим, що є, а диктує те, що повинно бути. Право має бути перетворено на засадах розуму» [23, с. 92].

Стимулюючи в людині віру в себе, природно-правове розуміння права надавало впевненості та сміливості.

Значно пізніше теоретик права і визнаний лідер школи «природного права» в Росії П. Новгородцев писав, що наміри людини щодо свободи, рівності, справедливості, любові є вічною моральною аксіомою і не потребують емпіричного обґрунтування, не залежать від «різних історичних та соціологічних посилянь» [13, с. 6].

Серед багатьох ідей природно-правового вчення заслуговують найбільшої уваги принцип невід'ємності прав і свобод людини і принцип рівності людей. Важливість затвердження цих принципів у правовій свідомості капіталістичного суспільства безперечна: по-перше, це було ефективним засобом в ідеологічній боротьбі з абсолютизмом, а, по-друге, руйнувало недоторканність системи феодалних привілеїв. Відновлення соціальної та економічної справедливості втілювалося в гаслі «Свобода, рівність, братерство» епохи буржуазних революцій.

Розуміння свободи виходило не тільки з особистої свободи індивіда, а й насамперед з права власності, яке вимагало правового закріплення та охорони. У Декларації прав людини і громадянина Великої французької революції 1789 р. стверджується природне право людини на власність; право власності розглядається в якості недоторканного і священного. Ідея рівності, крім рівності всіх перед законом, передбачала рівність можливостей і рівність стартових позицій [12, с. 334]. Заклик до братерства мав глибоке економічне коріння. Економічна діяльність капіталістичного суспільства не могла обмежуватися

тільки рамками окремої держави, і тому вимагала докорінних політико-правових змін на всіх територіях, де мала свій економічний інтерес буржуазія. «Право тільки одне — людське» [23, с. 93].

Таким чином, пошук соціальної справедливості у створених капіталістичних відносинах на противагу вимерлим феодальним стимулює необхідність правового закріплення основних елементів нової економічної системи, таких як економічна свобода, недоторканність власності та рівність господарюючих суб'єктів. А для підкріплення вічності й непорушності цих правових настанов найбільше були відповідними ідеї природно-правового вчення.

Історично саме в епоху становлення капіталістичних відносин оформилися основні національні правові системи, і право, як основний елемент правових систем, перетворилося на атрибут суспільного життя, який розвивається і вдосконалюється: в законодавстві, юридичній техніці, правозастосуванні, ефективності регулювання суспільних відносин тощо.

У свою чергу, економічна діяльність набула рис ринкової, іншими словами, саморегульованої, такої, що має здатність до саморозвитку у сфері суспільного буття, так само, як і право, і стала відносно самостійною.

Із зазначеного контексту випливає, що право й економіка не просто співвідносяться, а взаємодіють, взаємно впливають одне на одного. До певної міри (і ми це спробували показати вище) право є продовженням економіки. У свою чергу, і економіка може існувати і розвиватися тією чи іншою мірою як регульована і спрямована за допомогою державно-правових настанов система.

Характер і форми взаємодії права та економіки можуть і реально обумовлюються різними факторами, і про це знову ж таки свідчить історичний аналіз.

Ми вважаємо, що при дослідженні проблем співвідношення права й економіки в різних соціальних системах доцільним є шлях їх класифікації та дослідження залежно від розвитку або відсутності структур ринкової економіки [10, с. 20–27, 372–385].

Адміністративно-командна система породжує уявлення щодо співвідношення права й економіки: право є концентроване вираження політики, політика — концентроване вираження економіки.

Соціальні системи зі змішаною економікою набули поширення всередині ХХ ст. Вони відображають реальні зрушення в соціально-економічному житті й пов'язані насамперед із посиленням ролі держави в економіці. На сьогодні, мабуть, у жодній країні немає економіки в класичному ринковому варіанті або повної відсутності ринкових відносин. За роки існування капіталізму і соціалізму, ринкової економіки та адміністративно-командної системи відбулося виокремлення найбільш функціональних і життєво необхідних елементів перелічених соціально-економічних систем, що виявилось також можливим у тих чи тих варіаціях у межах однієї системи.

Основною рисою соціальних систем зі змішаною економікою є розподіл більшої частини ресурсів за допомогою торгових угод (тобто в ринкових відносинах), але при істотній ролі державних органів влади та управління, які:

- визначають правову основу володіння власністю і функціонування ринків, регулюють економічну поведінку, встановлюючи детальні правила діяльності підприємств;

- «купають і виробляють» суспільні блага, такі як наука, освіта, парки, дороги тощо;
- здійснюють соціальне забезпечення громадян;
- фінансують себе за допомогою податків і позик, впливаючи таким чином на ціни, відсоткові ставки і виробництво;
- здійснюють контроль за податками та державними витратами, реалізують компетенцію контролю за кількістю грошей в економіці й тим самим вносять корективи в коливання економічного циклу.

При цьому співвідношення права й економіки можна визначити так: право, враховуючи об'єктивні закони економіки, «прагне» за допомогою нормативних настанов відновити соціальну та економічну справедливість у суспільстві. Метою правового регулювання є гідне існування всіх членів суспільства. Право – це засіб досягнення соціального компромісу. Динамічний розвиток економічних відносин впливає на зміни правової бази.

«У різних країнах і регіонах формуються “особисті моделі” змішаної економіки. Вони відрізняються одна від одної своїми “національними вимірами” ринку і державного регулювання капіталу, соціальних складових, економічної та постеконімічної сторін... Більше того, змішана економіка, як правило, є “структура з домінантою”, де домінувати може та чи та сторона з перелічених вище. Отже, можна стверджувати, що західні моделі змішаної економіки – це багато в чому моделі “змішаного капіталізму”. Щодо китайської моделі може бути використана формула змішаної економіки соціалістичного типу» [21, с. 558–559]. «Головне для змішаної економіки полягає в тому, щоб можливості виробництва та розвитку були у кожного елемента її структури, і щоб кожен з них мав реальну дієвість в економічній системі» [8, с. 26].

Отже, слід визнати, що форми і характер впливу права на економіку можуть бути позитивними і негативними; право може стимулювати, підтримувати ефективний економічний розвиток, але може і гальмувати його аж до руйнування. Досліджувані нами соціальні системи показують, що не можна раз і назавжди обрати одну модель взаємодії права та економіки, незважаючи при цьому на мінливі внутрішні та зовнішні фактори суспільного розвитку.

Особливістю всіх економічних реформ у нашій країні, а також сучасного періоду, є те, що для неї завжди була характерна сильна влада держави в економіці: держава завжди була найбільшим власником засобів виробництва і невиробничих фондів, найбільшим інвестором капіталу у виробничу сферу. Патерналізм в економіці був дуже сильним, а в масовій свідомості людей переважали уявлення про зрівняльний розподіл власності, що утвердить соціальну справедливість, це зумовило створення надцентралізованої системи управління господарством у радянський період розвитку нашої держави, і це багато в чому визначає специфіку сучасного моменту для української економіки.

Використання у правових дослідженнях матеріалів економічної науки дає змогу різнобічно, адекватно реаліям, оцінювати загальносвітові тенденції регулювання економіки і завдяки цьому виробляти виважені, об'єктивні, а не кон'юнктурні рекомендації як щодо загальної стратегічної концепції гармонізації правової системи в Україні, так і щодо вирішення конкретних проблем правового регулювання господарської діяльності.

Реформування економіки неможливе без підготовки та прийняття відповідних законодавчих актів. Саме вони регулюють господарські відносини, активізуючи водночас економічні дослідження, безпосередньо пов'язані із законотворчістю. Тому розширюється коло правових проблем, що є цікавими для економістів. Відбувається процес, який можна назвати юридизацією економічних досліджень [9, с. 76]. Отже, відбувається загальний процес юридизації економіки. А це потребує, з одного боку, посилення юридичної підготовки економістів, з другого — орієнтації юридичної освіти на економіку. Безумовно, зростає попит на економіко-правові дослідження, проте виважених серйозних доктринальних праць останнього часу, присвячених взаємовпливу права та економіки в найширшому сенсі та змісті, на жаль, не багато.

Наукові розробки покликані відображати складні, іноді суперечливі, зі своїми позитивними і негативними рисами, процеси суспільно-економічного розвитку. Особливо актуальними є дослідження на стику різних наук, зокрема економічної та юридичної, що інтенсифікувало б перехід до ринкових відносин, сприяло б реалізації програмного конституційного положення щодо забезпечення гідного рівня життя відповідно до справедливого економічного, соціального та правового порядку.

Втім, слід сказати, що не перший рік вчені наголошують на необхідності такого наукового спрямування, як «юреекономіка», під яким слід розуміти науковий напрям, який вивчає, з одного боку, економічне забезпечення правового регулювання господарської діяльності, а з другого — правове забезпечення економіки [9, с. 76].

Є беззаперечним той факт, що без детального аналізу взаємозв'язку правових та економічних явищ не можна пояснити появу стійких тенденцій, криміналізації економіки. У цьому значенні слід виокремити більш негативні серед них:

1) суттєві прогалини і неузгодженості податкового законодавства України, наявність яких призводить до ухилення від сплати податків;

2) відсутність реального і надійного механізму захисту іноземних інвестицій; популяризації в рамках діючого права потенційних можливостей українських виробників [24, с. 22–24];

3) недосконалість системи реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності (навіть із запровадженням «Єдиного вікна»), що створює умови для існування фіктивних підприємств та несплати податків;

4) наявність великої кількості обмежень щодо здійснення підприємницької діяльності, а відтак зростання фактів корупції й хабарництва з боку посадових осіб органів державної влади;

5) діяльність підприємств-монополістів, що створює штучні перешкоди розвитку малого та середнього бізнесу [17, с. 9].

У зазначеному контексті не можна не констатувати, що прогалини, суперечності, колізії чинного законодавства призводять до появи такого відомого явища, як тіньова економіка, яким сьогодні нікого не здивуєш.

Цей термін є досить відомим і поширеним ще зі стародавніх часів [22, с. 115]. Не менш поширеними на сьогодні є явища «тіньового законодавства», «тіньової норми» та законотворчості, що їх віддзеркалює, хоча ці явища замовчуються сучасною наукою і не обговорюються на практиці. Йдеться про те, що певна

група представників «великого бізнесу» замовляють той чи той законопроект, який часто-густо обслуговує потреби певної соціальної групи.

У процесі лобювання він представляється вищому представницькому органу України, внаслідок чого реально може з'явитися і з'являється «неконструктивна» правова норма, яка не потрібна пересічним громадянам країни, суспільству в цілому, оскільки нормативно-правовий акт обслуговує приватні корпоративні інтереси.

Крім того, слід розуміти, що такий нормативно-правовий акт є нерідко підставою для внесення змін і доповнень у цілу низку інших нормативних актів, а звідси — відсутність конструктивного регулювання багатьох назрілих проблем, або, ще гірше, прогалини в регулюванні тих відносин, які цього потребують. Є загальновідомим, що певні групи олігархів, використовуючи «особливості приватизації», що відбулася в країні, створили умови для безперешкодного свого збагачення. З цією метою вони одержали можливість справляти серйозний вплив не тільки на законотворчі й нормотворчі процеси, а й, що особливо важливо, на формування кадрової політики держави [15, с. 102–103].

Одним із суттєвих моментів удосконалення взаєморозвитку права та економіки в сучасних умовах є, беззаперечно, посилення уваги до питання соціально-політичної та юридичної відповідальності бізнесу [18, с. 8].

Слід зазначити, що на сьогодні кожна політична сила, особливо під час виборчої кампанії, висвітлює «нові» економічні завдання, пропонує «нову економіку», «новий економічний прорив». Втім, слід визнати, що будь-який магістральний напрям економіки пов'язаний із гармонійним, відповідним суспільним відносинам, правовим розвитком.

Необхідно наголосити, що суспільні відносини, які базуються на нормах права, є найбільш адекватною формою економічних відносин. Останні можуть нормально функціонувати тільки і виключно у правовій формі. Всі інші форми — «директивно-державна», «наказова» — не є оптимальними. Вони спотворюють чи просто нівелюють ринкові начала. Таким чином, право — це природна форма економічних відносин [11, с. 484]. Отже, право — це іманентна, субстанціональна частина економіки і складова гармонійного розвитку економічних відносин.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Алексеев С. С.* Линия права. — М., 2006. — 461 с.
2. *Бостан Л. М.* Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб. / Л. М. Бостан, С. К. Бостан. — К., 2004. — 672 с.
3. *Быстрицкий Е. К.* О чем свидетельствует стратегия, утвержденная Президентом // Зеркало недели. — 2012. — № 12 (60). — 30 мар.
4. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь, 2005. — 1728 с.
5. *Головатый И.* Николай Азаров: «За два года правительству удалось создать запас прочности экономики, позволяющей минимизировать влияние негативных мировых тенденций» // Факты. — 2012. — 11 авг.
6. *Иноземцев В. Л.* Исторические формы товарного хозяйства как этапы прогресса экономической общественной формации // Вестник Московского ун-та. — 1997. — Серия 6. Экономика. — № 2. — С. 22–50.

7. *История государства и права зарубежных стран* : учеб. / А. В. Вениосов и др. ; под ред. А. В. Вениосова. — Минск, 2011. — 554 с.
8. *Кульков В. М. Смешанная экономика (теоретико-методологические аспекты)* // Вестник Московского ун-та. — № 5. — Серия 6. Экономика.
9. *Мамутов В. К. Экономика и право* : сб. науч. тр. — К., 2003. — 544 с.
10. *Марченко В. Н. Проблемы общей теории государства и права* : учеб. : в 2 т. — 2-е изд., перераб. и доп. — М., 2007. — Т. 2 : Право. — 656 с.
11. *Мелехин А. В. Теория государства и права* : учеб. — М., 2007. — 640 с.
12. *Новгородцев П. И. Кризис современного правосознания*. — М., 1909. — 407 с.
13. *Новгородцев П. И. О задачах современной философии права*. — СПб., 1902. — 8 с.
14. *Общая теория права* : курс лекций / под ред. В. К. Бабаева. — Н. Новгород, 1993. — 693 с.
15. *Оніщенко Н. М. Правовий конструктив: теорія і практика* // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки : зб. наук. праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. — К., 2012. — С. 100–105.
16. *Постэкономическая общественная формация: объективная тенденция и теоретическая гипотеза?* // Вестник Московского университета. — 1997. — Серия 6. Экономика. — № 1.
17. *Продан О. Без успешного малого и среднего бизнеса не может быть успешной экономики* // Зеркало недели. — 2012. — № 21 (69). — 9 июня.
18. *Савченко А. Социальная ответственность корпораций* // Зеркало недели. — 2012. — № 15 (63). — 21 апр.
19. *Спиридонов Л. И. Теория государства и права* : учеб. — М., 1995.
20. *Старков О. В. Теория государства и права* : учеб. / О. В. Старков, И. В. Упоров ; под общ. ред. О. В. Старкова. — 3-е изд., перераб. и доп. — М., 2012. — 372 с.
21. *Теория государства и права* / под ред. В. П. Малахова, В. М. Казакова. — М. ; Екатеринбург, 2002. — 576 с.
22. *Гебель П., Арншпергер И., Барт Б. Л. Удивительные истории из глубины времен* / пер. с нем. — 2006. — 448 с.
23. *Шершеневич Г. Ф. Общая теория права* : учеб. пособие : в 2 т. — М., 1995. — Т. 2. — 362 с.
24. *Шеяков В. Розвиток державно-приватного партнерства як необхідна складова проведення успішної модернізації країни* // Віче. — 2012. — № 12 (321). — С. 22–24.

Оніщенко Н. М. Право й економіка: взаємовплив і паритетні начала розвитку

Анотація. У статті в історичній ретроспективі розглядаються фактори та умови впливу економіки на генезис права; взаємозв'язок економічних та правових систем у різних координатах часу та простору. Окремим вектором виступає аналіз взаємодії права та економіки в сучасних умовах.

Ключові слова: право, економіка, взаємовплив права та економіки, сучасні умови та фактори впливу права на економічний розвиток, юридизація економіки.

Онищенко Н. Н. Право и экономика: взаимовлияние и паритетные начала развития

Аннотация. В статье в исторической ретроспективе рассматриваются факторы и условия влияния экономики на генезис права; взаимосвязь экономических и правовых систем в разных координатах времени и пространства. Отдельным вектором выступает анализ взаимодействия права и экономики в современных условиях.

Ключевые слова: право, экономика, взаимовлияние права и экономики, современные условия и факторы влияния права на экономическое развитие, юридизация экономики.

Onishchenko N. Law and Economics: Interaction and Parity Origins of Development

Summary. The article is about the factors and conditions of economics influence to the genesis of law in historical retrospective. The interaction of economical and legal systems is considered in various coordinates of time and space. The special trend of research is the analysis of mutual relationships between law and economics in the modern world.

Key words: law, economics, interaction of law and economics, current conditions and factors of the influence of law to economic development, juridization of the economics.